

МОВНЕ ПИТАННЯ У КОНТЕКСТІ ВЧЕННЯ К. УШИНЬСЬКОГО

У статті розглядається питання рідної мови в системі педагогічних поглядів К.Д. Ушинського крізь призму нинішньої мовної ситуації в Україні.

Ключові слова: лінгводидактична концепція К.Д. Ушинського, рідна мова, українська мова, іноземна мова, характер етносу, мовне питання.

Незвичайним педагогом, що „навчає напрочуд легко, за якимсь недосяжно полегшеним методом” [7, т. 1, с. 271], великим народним педагогом назвав рідну мову К.Д. Ушинський.

Дитина років п’яти-шести „говорить уже дуже жваво й правильно своєю рідною мовою”, – писав К. Ушинський, – тоді як „років двадцять проживе німець у Росії і не може набути тих знань у мові, що їх має трирічна дитина!” [7, т. 1, с. 271].

З погляду вченого, дуже помиляються ті, хто думає, що у процесі засвоєння дитиною рідної мови діє тільки пам’ять: „якби вивчали мови самою пам’яттю, то ніколи цілком не вивчили б жодної мови” [7, т. 1, с. 271].

Метою статті є сучасна інтерпретація мовного питання на засадах педагогічної спадщини К.Д. Ушинського.

У розумінні сутності й природи мови К. Ушинський певною мірою сповідував ідею німецького ученого Вільгельма фон Гумбольдта, який трактував мови як відображення об’єднаної духовної енергії народу, що дивовижним чином закріплена у відповідних звуках [3, с. 118].

У матеріалах до „Педагогічної антропології” К. Ушинський зазначав, що мова – це „акт духу”, „самий розвиток духу” [7, т. 6, с. 57].

Мовна система кожного народу відображає особливості його духовного й матеріального світу. Мова народу, зазначав К. Ушинський, є „суцільний органічний його утвір, який виростає у всіх своїх народних особливостях з якогось одного, таємничого, десь у глибині народного духу захованого зерна” [7, т. 1, с. 269]. Рідна мова, на думку вченого, сама „може показати нам, як безмежно нижче стоїть всяка особа, хоч би яка вона була освічена й розвинена, хоч би як вона була багато обдарована від природи, – перед великим народним організмом” [7, т. 1, с. 269].

У статті „Рідне слово” К.Д. Ушинський акцентував увагу на тому, що у мові кожного народу відображається його національний характер: „Легка, щebetлива, гостра, весела, чемна до зухвалості, пурхаюча, як метелик, мова француза; важка, туманна, заглиблена сама в себе, розрахована мова німця; ясна, стисла, уникаюча всякої неточності, безпосередньо прямуюча до діла, практична мова британця; співуча, блискотлива, барвіста, образна мова італійця; нескінченно струмуюча, схвильована внутрішнім почуттям піднесення і зрізка переривана гучними сплесками мова слов’янина, – краще всіх можливих характеристик, краще самої історії ... знайомлять нас з характерами народів, що створили ці мови” [6, с. 125].

Таким чином, учений зазначив, що мова, поєднуючи покоління людей, віддзеркалює характер етносу, особливості світобачення народу. Дитина, пізнаючи багатства рідної мови, також залучається до цього „національного характеру”.

К. Ушинський обґрунтував цілісну лінгводидактичну концепцію впливу рідної мови на дитину, зокрема на її духовний розвиток і душу. Мова, за визначенням видатного педагога, „розвиває дух”. Чужа „народному характеру” мова ніколи не матиме значного впливу на духовний розвиток дитини, „ніколи не проникне так глибоко в її дух і тіло, ніколи не пустить такого глибокого, здорового коріння, яке обіцяло б багатий, пишний розвиток” [7, т. 1, с. 273]. Саме тому „викладання рідної мови ... становить предмет головний, який входить у всі інші предмети і збирає в собі їх результати” [7, т. 2, с. 404], – підкреслював К. Ушинський.

Метою навчання рідної мови, за Ушинським, є, по-перше, розвиток у дітях тієї природженої душевної здібності, яку називають даром слова; по-друге, введення дітей у свідоме володіння скарбами рідної мови і, по-третє, сприяння засвоєнню дітьми логіки цієї мови [7, т. 1].

Для К. Ушинського поняття „рідна мова” асоціюється з дефініцією „природна мова”; це щось настільки очевидне, що не потребує визначення. Жодна інша мова, крім рідної, не може бути названа „природною” [7, т. 1, с. 275], – писав учений, зазначаючи, що коли дитина почне одночасно говорити кількома мовами, то „жодна не займе для неї місця природної мови”, і за такого змішування мов „слово не матиме майже ніякого впливу на розвиток дитини” [7, т. 1, с. 275].

Страшним вбивством дітей, що позбавляє їх „батьківщини, характеру, поезії, здорового духовного життя” і перетворює на ляльок на вимогу моди, на жалюгідних людей без вітчизни, назвав таке навчання і виховання К.Д. Ушинський. Невже, – запитує він, – батьки, розмовляючи по-французьки, по-німецьки або по-англійськи, на перший погляд, ніби бездоганно, думають, що вони знають ці мови так само, як знають їх француз, німець або англієць, які виростили у своїй вітчизні? Відповідь для К. Ушинського очевидна: ні! Адже „дух мови”, „дух народу”, що створив мову, за жодних обставин не пустить глибокого коріння в душах чужинців [7, т. 1, с. 274-275].

Для К. Ушинського заміна рідної мови чужою створює жалюгідну штучну атмосферу, яка замість справжнього й багатого джерела пропонує дитині „джерело мізерне й підроблене” [7, т. 1, с. 274]. Ці погляди К.Д. Ушинського є надзвичайно актуальними і нині.

В Україні ми вже маємо наслідки такого навчання і виховання, яке призвело не лише до обмеження сфери функціонування рідної, української мови, але й стало причиною того, що певна частина українців зрелася рідного слова, а отже – й Батьківщини.

Спроби відібрати у народу рідну мову К.Д. Ушинський вважав одним із найстрашніших насильств і стверджував, що мова – це життя народу. „Відберіть у народу все – і він все може повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови – ніколи; умерла вона в устах народу – вимер і народ” [6, с. 123].

Світова історія має багато прикладів того, як ішли в небуття народи, що зрікалися рідної мови як своєї головної ідентифікаційної ознаки. До Різдва Христового людство говорило дванадцятьма тисячами мов, на початку нового часу – 10000, до XV століття – 9000. Нині, за прогнозами вчених, 5400 мов світу (60 % від загальної кількості їх) перебувають на межі зникнення. Як передбачають мовознавці, у XXI столітті за рік на планеті зникатиме в середньому 12 мов, а до кінця нинішнього століття зникне половина з живих поки що у світі мов [8, с. 3].

Праці К.Д. Ушинського наскрізно пронизані думкою про роль рідної мови в житті народу. Учений неодноразово підкреслював, що вихована в іноземній атмосфері людина, „живучи в колі подібних до себе нещасливців та в штучній сфері, ними створеній”, залишиться назавжди чужою народові, „не прищепиться” до нього або „ляже на нього, як важкий ланцюг”, „ніколи не зрозуміє народу і народ її ніколи не зрозуміє” [7, т. 1, с. 275].

Хіба не співзвучні сьогодні ці слова великого педагога?! Політики за допомогою штучно створеної ними проблеми у мовному питанні поділили Україну на Захід і Схід, напевне, не розуміючи, що державу репрезентує на міжнародному рівні як державу в першу чергу мова. Мова самоідентифікує народ, вирізняє його з-поміж інших народів світу. І саме рідна, українська мова має об’єднати українців Сходу і Заходу, а не навпаки – роз’єднувати. Усвідомлення належності до однієї мовно-культурної спільноти є запорукою політичної стабільності національної держави.

Вказуючи на важливу роль рідної мови у навчанні і вихованні дитини, К. Ушинський не применшував значення вивчення дітьми іноземних мов, які дають „...людині можливість повного, самостійного і не однобічного розвитку, а без цього прямий і широкий шлях науки буде для неї завжди закритий” [7, т. 1, с. 278]. Однак, на думку педагога, вивчення іноземних мов не повинно починатися надто рано і аж ніяк не раніше того часу, „...поки буде помітно, що рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини” [7, т. 1, с. 279]. А це може бути, з погляду К. Ушинського, у 7-8 років або 10-12, тобто для кожної дитини треба визначати цей період індивідуально. Для дітей із занадто слабкою сприйнятливостю учений радив краще ніколи не починати вивчення іноземної мови, бо вона „тільки придушить остаточно і без того слабкі їх здібності” [7, т. 1, с. 279].

Отже, К.Д. Ушинський обґрунтував теорію послідовного гармонійного вивчення мов: спочатку рідної мови, а згодом, залежно від розвитку дитини, і мови іноземної.

Педагогічна спадщина К. Ушинського стосовно мовного питання є, по суті, гімном рідному слову, прикладом святого ставлення до мови Вітчизни, дороговказом у вивченні мов минулим, сучасним і майбутнім поколінням.

Використані джерела

1. Антоненко М.Я. Проблема рідномовного виховання у поглядах К.Д. Ушинського і В.О. Сухомлинського // Вісник ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2008. – Вип. 56. – Серія: Педагогічні науки. – С. 91-94.
2. Бацевич Флорій. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси: Монографія. – К.: ВЦ „Академія”, 2009. – 192 с.
3. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. – М.: Прогресс, 1985. – 368 с.
4. Коваленко С. Рідна мова в педагогічній лабораторії К.Д. Ушинського: спроба сучасної інтерпретації (на матеріалі статті „Рідне слово”) // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – № 6. – С. 47-51.
5. Мосіяшенко В. Рідна мова в педагогічній системі К.Д. Ушинського // Початкова школа. – 2002. – № 4. – С. 75-76.
6. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. – Т. 1. – К.: Рад. школа, 1983. – 488 с.
7. Ушинський К.Д. Твори в шести томах. – К., 1954-1956.
8. Федоренко Валерій. Рідна мова – Божа благодать // Дивослово. – 2009. – № 2. – С. 2-6.

Rayska L.

THE LANGUAGE ISSUE IN THE CONTEXT OF USHYNKY'S TEACHING

The article deals with the place of the native language in the system of Ushynsky's teacher training views through the modern language situation in Ukraine.

Key words: *philological Ushynsky concept, the native language, the Ukrainian language, foreign language, the nature of ethnicity, the language issue.*

Стаття надійшла до редакції 12.04.2010